

Ur *Häftet för kritiska studier*, nr 4/1975

Feiwei Kupferberg

Kampen mot arbetsdelningen i Kina

Charles Bettelheim: [Kulturrevolution & industriell organisering i Kina](#), Coeckelberghs Bokförlag, Kristianstad, 1973. 123 sid.

När kulturrevolutionen i Kina först uppmärksammades i Västeuropa mot slutet av 60-talet var det förhållandevis få betraktare som insåg den djupare betydelsen i denna stora massrörelse. I borgerliga beskrivningar avfärdades kulturrevolutionen som en intern maktuppgörelse inom partiledningen av samma typ som partiutrensningarna i Sovjetunionen och Östeuropa under 30- och 40-talen. Men också marxistiska beskrivningar, som erkände att det var frågan om ett helt nytt fenomen, tenderade att reducera innehållet i denna massrörelse till en fråga om en ideologisk omvandlingsprocess på det kulturella- och utbildningsområdet. Först så småningom blev man alltmer medveten om att kulturrevolutionen, som en ideologisk och politisk massrörelse, hade djupgående effekter också på den ekonomiska basen.

Denna oklarhet fanns förvisso inte bara hos utomstående betraktare. Också bland arbetarklassen i Kina och inom breda skikt av partiets kader rådde i början av kulturrevolutionen en viss förvirring över vilken inriktning kulturrevolutionen skulle ta. Det tog tid innan man i masskala gick till attack mot de gamla formerna för styrelse i företagen, mot arbetsdelningen och mot de tekniker och kader som höll fast vid de gamla formerna. Ännu längre tid tog det att uppnå en enighet kring hur de nya formerna skulle se ut. I denna process av diskussion och kamp genomfördes djupgående förändringar på flera viktiga områden. Den viktigaste förändringen i ett historiskt perspektiv var dock otvivelaktigt den genomgripande omorganiseringen av styrelseformerna och arbetsdelningen inom industrin.

Denna syn på kulturrevolutionen är utgångspunkten för Bettelheims föreliggande bok om Kina. Utgångspunkten som sådan är inte helt obekant för svenska läsare. Likartade utgångspunkter finns i exempelvis Rossanna Rossandas artikel ”Maos marxism” som publicerades i *Zenit* våren 1971.* Även i en nyutkommen bok, [Kina – klasskampen går vidare](#), går vidare går vidare betonas just kampen mot arbetsdelningen som det allmängiltiga i den kinesiska revolutionsprocessen. Bettelheims bok utgör främst en beskrivning och analys av de förändringar i industriell organisering som ägde rum fram till och med slutet av 1971, dvs. under den fas av stabilisering och konsolidering som följde på kulturrevolutionen.

Framställningen är indelad i fyra kapitel. Det första kapitlet utgör en beskrivning av Pekings allmänna konfektionsfabrik och avser att peka på de väsentliga aspekterna av de förändringar som ägt rum i fabrikenas styrelseformer och i arbetsdelningen. Det andra kapitlet ägnas åt planering. Det är mer allmänt hållet och anger främst de ledande politiska principerna för den kinesiska planeringen. I det tredje kapitlet diskuterar Bettelheim betydelsen av de förändringar som ägt rum i ett mer övergripande perspektiv, omvandlingen av den samhälleliga arbetsdelningen. I det fjärde kapitlet diskuteras vad detta innebär för att möjliggöra en övergång till socialismen och särskilt för revolutioneringen av produktionsförhållandena. I en efterskrift till boken behandlas dessutom ”yttersta vänsterns” roll under kulturrevolutionen.

Formerna för arbetarstyre

Pekings allmänna konfektionsfabrik är, även med kinesiska mått, en stor fabrik. Den sysselsatte 1971 3 400 personer, varav majoriteten var kvinnor. Den kan också beskrivas som en ”mönsterfabrik” med avseende på de förändrade former för arbetarstyre som drevs igenom

* Ingår i samlingen [Om Maos marxism](#)

i större eller mindre utsträckning i alla fabriker i Kina under kulturrevolutionen. De former för arbetarstyre som fabriken uppvisar är därför kanske inte i första hand representativa för de faktiskt uppnådda resultaten under kulturrevolutionen utan mer den ideologiska tendens som förespråkarna för den revolutionära linjen kämpade för. Det är inte heller givet att dessa former ser likadana ut idag som för några år sedan. Redan under Bettelheims resor i Kina 1971 tenderade exempelvis de s.k. arbetarstyregrupperna att ersättas med organ av facklig typ. En viss tillbakagång från de mer avancerade formerna av arbetarstyre har därför sannolikt ägt rum.

1971 fanns tre olika former av arbetarstyre i Pekings allmänna konfektionsfabrik: Arbetarstyregrupperna, de röda garderna och revolutionskommittéerna. Alla tre bildades under kulturrevolutionen samtidigt som den gamla partikommittén upplöstes och så småningom ombildades. Både arbetarstyregrupperna och revolutionskommittén är representativa organ, som väljs direkt av arbetarna på fabriken. Arbetarstyregrupperna väljs på flera nivåer (arbetslag, avdelning, fabrik) och har främst en ideologisk roll medan styrelsen i egentlig mening tillkommer revolutionskommittén. Samtidigt delegeras emellertid också en viss kontroll över planens utarbetande, fastställande av priser, investeringar etc. ner till arbetarstyregrupperna. Särskilda organ, de s.k. tre-i-ett-grupperna (som består av partikadrer, tekniker, arbetare) söker samtidigt mobilisera arbetarna att delta i utarbetandet av innovationer etc.

De röda garderna är mer att betrakta som ett slags individuellt deltagande i styrelsen av fabriken. De har en mer informell karaktär och är mer att betrakta som en sammanslutning av ideologiskt pådrivande arbetare. De bildades i slutet av 1968, dvs. före arbetarstyregrupperna och kompletterar och bistår arbetarstyre-grupperna i deras arbete. De röda garderna spelar en viktig roll vid organiserandet av kritik mot ledande kadrer. Revolutionskommittén har den administrativa ledningen över fabriken. Före kulturrevolutionen utsågs en direktör av högre organ som ansvarig för fabriken. Under kulturrevolutionen bröts detta system ned. Till en början ersattes det av en tre-i-ett kombination mellan representanter för arbetare, partikadrer och armén. Genom bildandet av revolutionskommittén fick man en form av fabriksstyrelse efter Pariskommunens modell. Medlemmarna i revolutionskommittén väljs av arbetarna på fabriken och de kan avsättas när arbetarna så önskar.

En stor del av revolutionskommittén består av arbetare som fortfarande står kvar i produktion i samma arbeten som tidigare och med samma lön. Så var fallet i alla de fabriker Bettelheim besökte. Genomsnittslönerna för tekniker och kadrer var i allmänhet högre än bland arbetarna. Detta gällde särskilt äldre tekniker som fått behålla samma lön som de hade tidigare. Att vara tekniker eller partikader är därför fortfarande förenat med vissa privilegier även om dessa är relativt små. I ett avseende är de former för arbetarstyre som introducerats i Kina ännu mer avancerad än Pariskommunen. Det är obligatoriskt för alla som deltar i revolutionskommittén eller som på annat sätt har ledande uppgifter att delta i det manuella arbetet två eller tre dagar i veckan.

Partiets roll

Kulturrevolutionen medförde också stora förändringar för de lokala partikommittéerna på fabriken. 1966 upplöstes partikommittén i Pekings allmänna konfektionsfabrik och först 1969 byggdes en ny partikommittéupp. Däremellan ägde en omfattande partiutrensning rum och en ny partikommittévaldes. Båda dessa processer ägde rum i form av en omfattande diskussions- och kritikrörelse bland arbetarna. Man granskade verksamhetsberättelser, undersökte partimedlemmarnas tidigare praktik och riktade kritik mot deras agerande. När utrensningarna vara klara ordnades en serie av möten där tänkbara kandidater till partikommittén diskuterades bland arbetarna. Först i slutomröstningen var det bara partimedlemmar som deltog. Hela denna process vägledades av den högsta partiledningen. Under

kulturrevolutionens gång sökte man ena de olika massorganisationer som uppstod i kampen. I partiets teoretiska tidskrift *Röda fanan* publicerades fortgående allmänna direktiv blandade med konkreta exempel.

Denna sammansatta roll som partiet intog — å ena sidan den vägledande och sammanhållande kraften, å andra sidan öppenheten för kritik underifrån och viljan att lära av massorna — betonas genomgående i boken. Detta kännetecken hos det kinesiska partiet, ”masslinjen” uttrycker ett förhållningssätt till ett mer generellt problem som övergången till socialismen ställer, nämligen problemet att kombinera en central ledning med massornas aktiva deltagande. Hur har man då lyckats lösa detta problem inom ramen för en planekonomi?

Enad planering

Bettelheim har i flera av sina tidigare böcker pekat på att den motsättning mellan plan och marknad som diskuterats i Sovjetunionen och Östeuropa under 60-talet är en skenmotsättning som döljer de väsentliga problemen. Valet står inte mellan en administrativ centralisering och en ”socialistisk” marknadsekonomi eftersom också den senare typen utesluter en verklig arbetarkontroll. De sovjetiska marknadsreformerna har ju främst inneburit att företagsledarna skaffat sig mer inflytande på den centrala byråkratins bekostnad. Arbetarnas position är lika underordnad som tidigare. Detta gäller i allt väsentligt även Jugoslavien, där arbetarnas inflytande via arbetarråden är helt formell utan reell innebörd.

Det har också visat sig att en ”decentralisering” av detta slag inte i grunden löser de ekonomiska problem som dessa ekonomier står inför (det omfattande slöseriet, den låga produktionskvaliteten och låga produktiviteten). De olika särintressenas ökade spelrum tvingar fram förnyade administrativa och detaljerade ingripanden för att säkra en realisering av planen. Den kinesiska ”decentraliseringen” har varit av helt annorlunda art. Den har främst inneburit att de lokala myndigheterna (provinser, distrikt, regioner) fått en dominerande roll i planeringen. I Shanghai exempelvis kom 1970 drygt 90 procent av produktionsvärdet från lokalt styrda företag. Därtill kommer de s.k. gatufabrikerna som byggts upp på initiativ från invånarna i ett kvarter eller på en gata. Dessa fick ett stort uppsving under kulturrevolutionen.

Denna form av decentralisering gör det möjligt för de lokala myndigheterna att få till stånd ett intimt samarbete mellan de olika fabriker inom området. Man eftersträvar en någorlunda självständig industriell utveckling av varje provins där en mängd sinsemellan kompletterande produktioner inrättas. Exempel på denna samverkan är kampen mot naturförstörelsen, som nått imponerande resultat i sådana storstäder som Tientsin och Shanghai. Ett annat exempel är strävan efter att förbättra kvaliteten genom en nära samverkan mellan producenter och konsumenter.

Denna form av decentralisering möjliggör också att planen utformas och verkställs genom massornas aktiva medverkan. Kineserna kallar denna form av planering för ”enad planering” till skillnad från en administrativ centralisering. Den ”enade planeringen” innebär att planen förenar de från partiet utgående politiska riktlinjerna med massornas initiativ. Planen kommer därigenom att styras av väsentligen politiskt uttryckta behov samtidigt som den frigör massornas skapande förmåga och minskar slöseriet. Genom att planen i så stor utsträckning som möjligt blir en levande verklighet för de breda massorna och inte enbart en angelägenhet för experterna blir det möjligt både att utforma realistiska planer och att i vissa fall genomföra en beslutad plan även om den av experterna anses genomförbar.

Anshanförfattningen

Massornas aktiva deltagande i planeringen bygger främst på att man samtidigt med en decentralisering av planeringssystemet påbörjat en omvandling och nedbrytning av den samhällsliga arbetsdelningen. I sin poängtering av betydelsen av detta återupptar Bettelheim

en traditionell marxistisk position som betonades både av Marx och av Engels men som senare mer eller mindre kommit att falla i glömska. Frågan om arbetsdelningens bortdöende spelar ju en central roll i deras teori om övergången till kommunismen. I flera centrala verk såsom *Den Tyska Ideologin*, *Anti-Dühring* m.fl. betonas också arbetsdelningens betydelse för uppkomsten av klasser. Detta problem, liksom så många andra som gäller övergångsproblematiken i sin helhet, är dock formulerade på ett mycket allmänt plan.

Bettelheim försöker i denna bok konkretisera innebörden i begreppet arbetsdelning genom att göra en distinktion mellan arbetsdelningen mellan ledande och verkställande uppgifter å ena sidan och mellan intellektuellt arbete och manuellt arbete å andra sidan. Det är en åtskillnad som är användbar vid en diskussion av den industriella organisationen. Bettelheim gör också andra uppdelningar, såsom arbetsdelningen mellan stad och land. Inom ramen för de första uppdelningarna gör Bettelheim också en annan distinktion. Arbetsdelningen består dels i att olika uppgifter är skilda åt på olika roller (detta kan vi kalla arbetsfördelning) och dels i att en uppdelning görs mellan dem som har hand om den ena eller andra uppgiften (detta kan vi kalla för specialisering).

I vilken utsträckning har man då lyckats bryta ned arbetsdelningen i de kinesiska fabrikena? Före kulturrevolutionen styrdes fabriken av en fabriksdirektör, som utnämndes ovanifrån. Också partikommittén, som övervakade fabriksdirektören, utsågs ofta av högre instanser. Denna organisationsform, som i stor utsträckning påminde om den ryska "enmansledningen" kritiserades redan 1960 av Mao Tse Tung som mot denna ställde den s.k. Anshanförfattningen, som utformades av arbetarna vid järn- och stålverket i Anshan på basis av erfarenheterna från det "Stora språnget framåt". Denna betonade framför allt vikten av att ställa politiken i förgrunden och att tillämpa systemet med de "två deltagandena" dvs. att arbetarna deltog i styrelsen och att kadreerna deltog i det manuella arbetet.

Dessa principer stannade dock under de år som följde på pappret. Det var först genom massrörelsen under kulturrevolutionen som de åter ställdes på dagordningen och denna gång kunde genomdrivas i stor skala. Bettelheim pekar på flera viktiga slutsatser man kan dra ur detta. För det första att en så genomgripande förändring, som tillämpandet av Anshanförfattningen innebar, inte kan genomdrivas ovanifrån. Den kräver, för att den inte enbart skall bli formell, en aktiv massrörelse som kämpar sig fram till en förändring. För det andra att Anshanförfattningen inte kan reduceras till en form av arbetarkontroll utan att den innebär en brytning med den gamla arbetsdelningen. Å ena sidan är det frågan om en brytning med den gamla specialiseringen i och med att alla som deltar i ledningen för företaget måste delta i det manuella arbetet. Å andra sidan har de förändringar som genomförts i den industriella organisationen också medfört början till en brytning med den gamla arbetsdelningen i och med att styrelse- och kontrollverksamheterna i viss utsträckning förts ned till avdelningens och arbetslagets nivå genom bildandet av arbetarstyrelser etc.

Dessa former av brytning med den gamla arbetsdelningen gäller främst uppdelningen mellan ledande och verkställande uppgifter. Kulturrevolutionen innebar emellertid också genomgripande förändringar i arbetsdelningen mellan intellektuellt och manuellt arbete. Ett av de viktigaste resultaten av kulturrevolutionen på fabrikena var nämligen uppkomsten av "tre-i-ett-grupper" bestående av arbetare tekniker och kadre. Dessa grupper sysslar med frågor som rör fabrikenas tekniska omvandling: teknisk förnyelse, innovationer, förändring av arbetsorganisationen och kampen mot "irrationella förordningar" dvs. olika ordningsregler som tilldelar arbetarna en underordnad roll i arbetsprocessen. Genom dessa tre-i-ett-grupper och genom andra förändringar såsom politisk och ideologisk skolning, samt ingenjörernas och teknikernas deltagande i kroppsarbetet minskas skillnaderna mellan tekniker och arbetare samtidigt som också skillnaderna mellan dessa två gruppers arbetsuppgifter minskar.

Denna omvandling av den industriella organisationen underlättas av den djupgående

förändring av utbildningssystemet som kulturrevolutionen medförde. I stället för att skilja teori och praktik åt försöker man nu i det kinesiska utbildningssystemet förena dessa. Ett exempel på detta är att de nya ingenjörerna och teknikerna nu kommer direkt från produktionen. De har minst två eller tre års manuellt arbete bakom sig innan de påbörjar sin tekniska utbildning. Intagningen till tekniska skolor sker på grundval av kriterier som inte utformas av skolorna själva utan urvalet sker direkt på arbetsplatsen av den sökandes arbetskamrater.

Socialistiska produktivkrafter

Den påbörjade brytningen med den traditionella arbetsdelningen har redan visat sig få djupgående effekter på den ekonomiska basen. En av de viktigaste är framväxten av en ny typ av ekonomisk drivkraft i form av innovationer och tekniska nydaningar på massnivå. Genom att efter hand upphäva åtskillnaden teori och praktik å ena sidan och upphävandet av nödvändigheten att producera för profit har man öppnat ett praktiskt taget oändligt fält för massornas skapande förmåga att utvecklas. Detta har fört med sig den begynnande framväxten av en helt ny typ av förhållande mellan maskin och människa, mellan det döda arbetet och det levande arbetet. Den kvantitativa tillväxten av produktivkrafterna, dvs. den ekonomiska tillväxten, är inte längre strängt underordnad en föregående investering i nya maskiner etc. just för att den alltmer vilar på en process av innovationer och nydaningar genom massorna.

Detta nya förhållande mellan det döda och det levande arbetet, där det förra inte längre är entydigt underordnat det förra utan tvärtom tenderar att utvecklas till den dominerande aspekten avspeglar framväxten av en ny typ av produktivkrafter i Kina. Framväxten av sådana socialistiska produktivkrafter kommer också till uttryck på andra sätt: i ett nytt förhållande mellan produktionsmedels- och konsumtionsmedelssektorn och i de små och medelstora företagens snabba utveckling. Det mest frapperande exemplet är kanske framväxten av gatufabrikerna som i stort sett byggs upp av hemmafruarna själva med hjälp av uttjänta maskiner, utnyttjande av spill etc. Dessa gatufabriker arbetar i huvudsak för lokala behov (lagring av kläder, sömnad, tvättning, reparationer etc.) och frigör därmed hemmafruar från hemarbete. En likartad utveckling sker också på landsbygden som i kombination med en utflyttning från städerna alltmer avlägsnar motsättningen mellan stad och land.

De former i vilka de socialistiska produktivkrafterna växer fram är naturligtvis präglade av det förhållande att Kina fortfarande bara står i början av en industrialiseringsprocess. Många av dessa former kommer därför att överges längre fram. Att man exempelvis använder förhållandevis mycket arbetskraft och lite maskiner i jordbruket beror ju inte bara på ideologiska skäl utan är en tvingande nödvändighet. Men också formerna för industrialiseringen är präglade av den allmänna synen på hur socialistiska produktivkrafter utvecklas. Genom att i viss utsträckning göra sig oberoende av en föregående uppbyggnad av en tung industri för att åstadkomma en industrialisering, kan man undvika den process av "primitiv kapitalackumulation" som präglade den sovjetiska industrialiseringen.

Klasskampen i Kina

I det fjärde och sista kapitlet i boken diskuterar Bettelheim betydelsen av den industriella organisationen för reproduktionen av borgerliga produktionsförhållanden och reproduktionen av en "bourgeoisie" under övergångsperioden mellan kapitalism och kommunism. Bettelheim menar att kapitalistiska produktionsförhållanden kan fortsätta att återskapas även efter det att bourgeoisin förlorat sitt politiska herravälde. Detta poängterades också av Lenin som menade att det mellan kapitalismen och kommunismen ligger en viss övergångsperiod som präglas av en kamp mellan "den besegrade men inte förintade kapitalismen och kommunismen som fötts men ännu är helt svag".

Lenin menade att den objektiva ekonomiska grundvalen för reproduktionen av kapitalism var småvaruproduktionen som enligt denne ”spontant alstrade kapitalism”. Bettelheim menar att det finns ytterligare en objektiv grundval för bourgeoisins existens under övergångsperioden, nämligen den borgerliga formen för styrelse av fabriker. Denna form reproducerar delvis kapitalistiska produktionsförhållanden och den ligger, tillsammans med borgerliga samhällsförhållanden i de ideologiska och politiska apparaterna, till grund för den ideologiska och politiska klasskamp som präglar hela övergångsperioden.

Bettelheim trycker främst på den ideologiska klasskampens betydelse. Partiets uppgift är främst att ideologiskt ena massorna kring en proletär linje. Med detta menar Bettelheim att kollektivets intresse skall sättas före individens intresse. Om exempelvis fabriker inte leds av en sådan proletär linje kommer dessa liksom även de direkta producenterna att förbli splittrade. Det statliga ägandet av produktionsmedlen kommer i sådana fall inte, annat än i formell mening, att innebära ett samhälleligt tillägnande av produktionsmedlen. Trots att ägandet formellt är samhälleligt kommer det reellt fortfarande att vara frågan om ett privat tillägnande. Motsättningarna mellan produktivkrafternas samhälleliga karaktär och det privata tillägnandet kommer fortfarande att bestå.

Denna motsättning kan inte lösas vare sig med en ”socialistisk” marknadsekonomi, dvs. att man låter varu- och penningförhållanden dominera, eller med en administrativ centralisering, dvs. att man utifrån påtvingar de omedelbara producenterna en viss produktionsplan. I båda fallen kommer företagen att sätta sina egna intressen före det allmänna intresset, med kända effekter på samhällsekonomin som följd. En annan och djupare aspekt av denna motsättning är att den förhindrar ett frigörande av massornas skapande förmåga. Under sådana förhållanden kommer en tillväxt av produktionen endast kunna äga rum genom en föregående ackumulation, vilket i sin tur förutsätter att de direkta producenterna frångår ett merarbete och att konsumtionsmedelssektorn underordnas produktionsmedelssektorn.

Vad man främst saknar i Bettelheims bok, och det gäller även dennes tidigare böcker, är en närmare diskussion av den politiska klasskampens betydelse och innebörd under övergångsperioden. Det förhållande att bourgeoisins politiska herravälde störtas innebär ju inte någon garanti för att detta herravälde inte skall kunna återuppstå om än i andra former. I själva verket visar ju erfarenheterna från både Sovjetunionen och Kina att den politiska klasskampen, dvs. kampen om statsmakten, fortsätter under övergångsperioden. Bettelheim skriver att ”den samhälleliga produktionsprocessens omvandling är fortfarande beroende av klasskampen, i synnerhet den ideologiska”. Men kampen om herraväldet på fabriker är ju också en politisk klasskamp, vars utgång är av avgörande betydelse för uppbyggandet av en proletär diktatur.

I själva verket visar ju de historiska erfarenheterna av alla hittillsvarande revolutioner att det inte bara är kommunismen som samhällssystem som föds ofärdig efter en revolution utan att också den proletära diktaturen präglas av denna ofärdighet. I Sovjetunionen kom den proletära diktaturen ganska snart att förvandlas från en majoritetsdiktatur till en minoritetsdiktatur som efter en segdragen inre uppgörelse slog in på en särskild form av kapitalistisk industrialisering. I Kina hade partiet redan före revolutionen en etablerad folklig förankring, som successivt kommit att vidgas, tack vare den masslinje partiet drev. Fortfarande saknas dock i Kina proletära rådsorgan som bärare av statsapparaten. I och med framväxten av en kinesisk arbetarklass och förändringarna i den industriella organisationen skapas successivt den materiella grundvalen för uppbygget av en proletär diktatur i Kina.

Lästips

Feiwei Kupferberg är mycket positiv till Bettelheims bok. För en mer kritisk recension, se [Bettelheim & den proletära demokratin i Kina](#), av Björn-Erik Rosin. Se även [Den svenska vänstern och kulturrevolutionen i Kina](#) av Martin Fahlgren, som är en genomgång av hur olika

riktningar inom den svenska vänstern såg på kulturrevolutionen, med utdrag ur typiska skrifter.

För en analys av Maos tänkande i sammanhanget, se [Mao och kulturrevolutionen](#) av Stuart Schram.

Kupferbergs syn på Kina, sådan som den framgår av artikeln ovan, överensstämmer med den svenska vänstergruppen Förbundet Kommunist (FK) hållning, som utförligt presenteras i boken *Kina – klasskampen går vidare* som också Kupferberg refererar till i sin artikel.

Det bör tilläggas att Kina i mitten av 1970-talet slog in på en kurs som stred mot Bettelheims och många andras (inkl. FK) förhoppningar. Bettelheim blev så besviken att han 1976 lämnade det Fransk-kinesiska vänskapsförbundet i protest. Mer om Bettelheims syn på Kina (och Sovjet), se "Presentation" i [Prolog till "Klasstriderna i Sovjetunionen"](#).

Kupferberg själv skulle helt bryta med vänstern i början av 1980-talet.